

Római épület az aquincumi polgárváros déli városfalán kívül

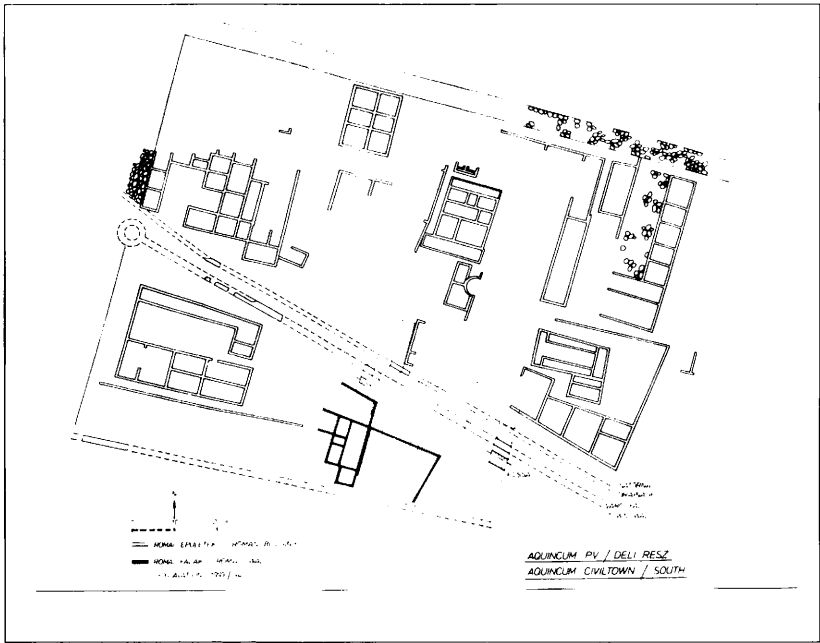
Az Aquincumi Múzeumot körülvevő romterület déli részén (Budapest, III. kerület Szentendrei út 139.) - melyet évtizedeken keresztül katonai lőtérként használtak - egy meglévő modern épület kibővítésére került sor még 1993-ban. A restaurátor műhelynek kialakítandó és raktározási célokat szolgáló új épületszárny alapozása a városfalon kívüli területre esett, melyet a szakirodalom (SZILÁGYI J. jelentése a Budapest Régiségei XV (1950) 308. old.) alapján a római korban beépítetlen területként tartottunk számon. A jelentés szerint 1944-47-ben a polgárvárosnak a déli városfalon kívül előkerült un. *deversorium* épületétől keletre nem volt épület, s a jelentést kiegészítő rajzon is üresen maradt ez a hely. Az új épület alapozásának megkezdésekor azonban meglepetés ért bennünket: a városfalat kísérő vízesárkon kívül, melynek előkerülésével számoltunk, egy eddig ismeretlen, valószínűleg a *deversorium* épületével kapcsolatba hozható beépített terület került elő.

A déli városfal szerkezetének ezen az újabb szakaszán a már korábbiakban is megfigyelt jelenségeket rögzíthettük. Előkerült a kőalapozású városfal építését megelőző korai vízesárok,

A Roman building outside the Southern city wall of the Aquincum Civil town

During 1993, a modern building was expanded in the southern section of the area where Roman ruins had been restored around the Aquincum Museum (Budapest, district III, Szentendrei Street 139). The foundations of this new wing, designed to house an archaeological restoration laboratory as well as storage facilities fell within an area outside the Roman city wall. This area had been considered uninhabited during the Roman Period (report by SZILÁGYI J. in Budapest Régiségei XV (1950) p. 308). According to this report, during the 1944-1947 excavation seasons no buildings were discovered east of the Civil town's *deversorium* building located outside the city wall. This area was left blank even in the site plan attached to the site report.

Phenomena observed previously could also be documented in this newly discovered section of the southern city wall. The moat preceding the city wall with its stone foundations has also been found together with a subsequent ditch that was dug into the fill of the moat. Once this latter ditch had been abandoned the foundations of a wall paralleling the city wall were laid into its rel-

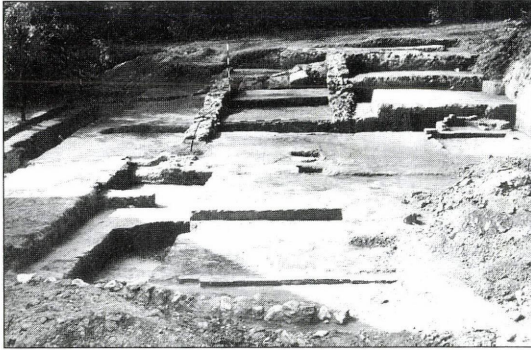
22. kép

valamint ennek betöltésébe ástott későbbi árok. A késői árok betöltésébe, amikor az árok már nem funkcionált, a városfal vonalát követő falat alapoztak, nyilván a lazább, töltött föld miatt, a szokásosnál mélyebben.

Az ettől a faltól délre felszínre hozott épület (22. kép) azonban nem a városfal vonalát követte, hanem a városba bevezető főútvonalra tájolták. A legalább három nagy építési periódust mutató épület nyolc helyiségét tártuk fel. A magasabban fekvő nyugati helyiségsor (23. kép) falainak egy része kiszedett állapotban került elő. E helyiségsor két szobájának padlóját há-

atívely loose fill at a depth greater than was usual for that time.

The building brought to light South of this wall (Figure 22), on the other hand, did not follow the line of the city wall but was oriented along the main road leading into town. Eight rooms of this building, representing at least three major construction periods, were found during the course of excavations. The row of rooms located at a somewhat higher elevation in the Western section is represented mostly by wall remains that have been largely removed (Figure 23). The floors of two rooms within this row of features were made of terrazzo

23. kép

romszor megújított terrazzópadló borította. E magasabban fekvő épület szárny déli részéből néhány lépcső vezetett, a talaj természetes lejtését kihasználó hosszú helyiségbe. E helyiség fala az épület többi falától eltérően jóval mélyebb alapozású volt. Funkciójára belső falsíkjának vízzáró vakolása, a helyiség belső szintjének megújításai között használt sárga vízzáró agyagréteg valamint a délkeleti sarokban feltárt vízlefolyó utalt. A kőépülethez a déli oldalon egy facölöpös, faszervezetű "előcsarnok" csatlakozott.

Ez az építmény oldotta meg a városfal eltérő irányához való illeszkedést. Az épületből igen kevés leletanyag került elő. Valószínű azonban, hogy a terület már a 2. század első felében beépített volt.

A római kori épület előkerülése nyomán a modern épületet áttervezettük. A meglévő antik falak bemutatása az új épületben és körülötte megoldható volt. Éppen e műemléki bemutatás

and had been renewed three times. A few steps led from the Southern end of this somewhat higher wing into a long room that took advantage of the natural slope on which it was built. The walls of this room were dug significantly more deeply than any other walls in the same house. The function of this feature is indicated by the

waterproof plastering of inner wall surfaces and the layer of yellow clay used in the renovation of the inner strata in addition to the drainage hole found in the Southeastern corner. A "foyer" with a wooden post structure was attached to the Southern side of this stone building. This construction solved the problem of following the line of the city wall. Only a few artifacts were recovered from this building. It is likely, however, that this territory was inhabited as early as the first half of the 2nd century.

Following the discovery of the Roman Period building, the modern house had to be re-designed. It became possible to display the walls preserved from Antiquity inside the modern building and around it. It was the 1994 ancient monuments presentation that made the clarification of the entire ground plan necessary within the area available for study.

Six squares and two trenches were

igénye tette szükségessé az 1994. évben a római épület teljes alaprajzi tisztázását a rendelkezésre álló területen.

Az előző évben feltárt épületszárnytól keletre nyitottunk meg hat szelvényt és két árkot. Az ásás során kibontakozó alaprajz, és az előző évi leletszegénységgel szembeni viszonylagos leletgazdagság egyaránt arra utalnak, hogy ezúttal az épülethez tartozó külső téren, méghozzá az épület négyszögű udvarában dolgoztunk. Az udvar északi és keleti zárófala a városfal északnyugat- délkeleti irányához igazodott, ellentétben az elmúlt évben feltárt nyugati épületszárnyal, amelyet a polgárváros észak-déli főutcájára tájoltak. Miután a főút vonal korábban létesült mint a városfal, feltételezhető, hogy az udvar és az épület keleti szárnya későbbi hozzáépítés.

Az udvaron előkerült kis vízelvezető csatorna az elmúlt évben feltárt vizes helyiség lefolyójához csatlakozott. Talán éppen az épület vízellátását szolgálta az a vizes helyiség keleti falát kísérő falazat, amelynek alacsony falkoronáját egyenletes vízzáró vakolat borította. Mindezek alapján kézenfekvőnek látszik az épületet a deversoriumhoz tartozó fürdőszármynak meghatározni. Azonban mindeddig padlófűtésre utaló nyom - eltekintve egy, a felső törmelék-ből szórványként származó hypocaustum oszloptól - nem került elő.

Az udvarnak feltételezett épületrész nyugati felében egy vastag, téglás-falfestményes omladékot tartalmazó réte-

opened East of the wing that had been investigated in the previous year. The ground plan gradually emerged. The relative abundance of finds showed that the excavation was located in an area representing an external feature of this building, namely its square courtyard. In contrast to the building's Western wing investigated during the previous year, this courtyard followed the North - South orientation of the Civil town's main street. The Northern and eastern walls of this courtyard thus match the Northwest-Southeast direction of the city wall. Since this main road was built earlier than the city wall it is possible that the courtyard as well as the building's Eastern wing were added to the previous building as secondary features.

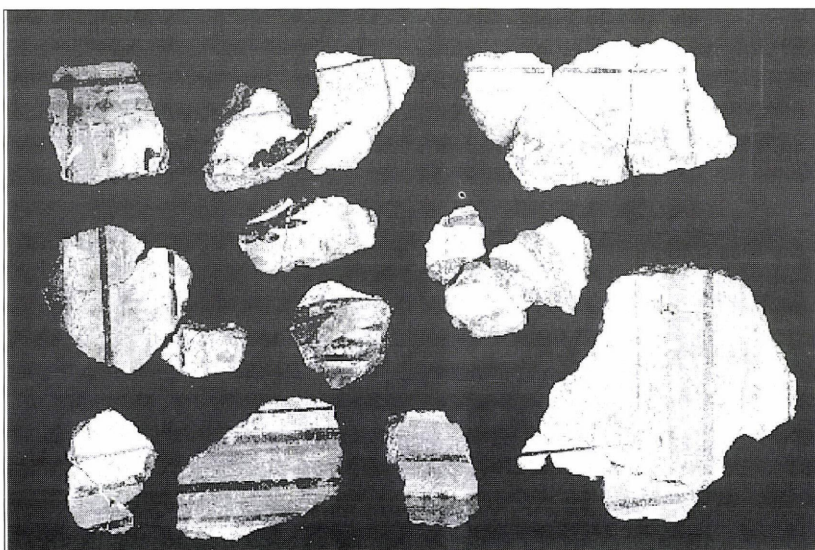
The small drainage ditch discovered in the courtyard was connected to the outlet of the aforementioned room. The wall that paralleled the eastern wall of this "wet" room may have been related to the water supply because its low top was sealed by a layer of waterproof plastering. On the basis of these characteristics it is reasonable to assume that the building was a bath that functioned as a wing of the deversorium. On the other hand, no signs of floor heating have as yet been found with the exception of the stray find of a hypocaustum pillar that was found in the upper layer of rubble.

A thick layer of bricks and wall painting fragments was discovered in the

get találtunk, melyet feltehetőleg az épület egyik átépítése során hordtak oda. A törmelékben talált pénzek, valamint a kerámia leletek alapján erre az átépítésre a 3. század utolsó harmadát követően kerülhetett sor. Bár a falfestményekre nem eredeti, falról leomlott helyzetükben találtunk, mégis nagyobb összefüggő felületek összeállítása lehetséges a vörös sávos, zöld és sárga növényi ornamentikát mutató, zömmel 3. századi töredékekből. (24. kép.)

Western section of the feature that was identified as the building's courtyard. Presumably, it was dumped there during one of the reconstructions. Coins and sherds found among this rubble indicate that it may have been accumulated after the last third of the 3rd century. Although remains of the wall painting were not found in primary position, major contiguous sections of the picture could be reconstructed on the basis of the patterns composed of red and yellow bands as well as green floral patterns most of which date to the 3rd century (Figure 24).

Paula Zsidi

24. kép

Képjegyzék

1. Helyszínrajz az albertfalvai katona táborról és a vicus részletéről, az 1994.évi ásátás helyével (Bp.XI. Albertfalva)

2. Összesítő felvétel az 1994.évi feltárásról - délről (Bp.XI. Albertfalva)

3. 1. századi lakóház maradványa délről (Bp. XI. Albertfalva)

4. 1. századi auxiliáris táborok Budapest területén

5. Római kori lelőhelyek a Vizivárosban (Bp. II. ker. Viziváros)

6. A Medve u. 9-13. sz. alatti feltárás részlete a római kori csatornázott úttal (Bp. II. ker. Viziváros)

7. A Vizivárosban talált 1. századi aranyérem lelet. (Bp. II. ker. Viziváros)

8. kép : Az ásátási terület összesítő alaprajza (Bp. III. Budaújlak)

9. kép: Faládika bronz veretes fogója (Bp. III. Budaújlak)

10. kép: Hadrianus császár bronz pénze (Bp. III. Budaújlak)

11. kép: Útaléptímeny; a cölöpfoltok lehetséges magyarázata (Bp. III. ker. Budaújlak)

12. kép: "Piskóta" alakú cölöpfoltok in VII. szelvény (Bp. III. Budaújlak)

13. kép: 193. objektum, római kút metszete (Bp.III.Budaújlak)

14. Az egyik helyiség északkeleti sarka (Bp.III.Dugovics T.tér 13-17.)

15. A délebbi épület részlete. (Bp. III. Dugovics T. tér 13-17.)

16. Az oltárkő előkerülésekor. (Bp. III. Dugovics T. tér 13-17.)

17. A 2-3.sz-i legiótábor - canabae úthálózata a mai Óbuda topográfájában.

18. Az aquincumi katonaváros északi peremének beépítettsége az 1976-1994. évi feltárások eredménye alapján (Bp. III. Ladik u.-Szentendrei út sarok)

19. Sírkertek a terület északi részén (Bp. III. Ladik u.-Szentendrei út sarok)

20. Római gyermeksír leletei (Bp. III. Ladik u.-Szentendrei út sarok)

Figure captions

Figure 1: Site plan of the Albertfalva military fort and part of the vicus with the location of the 1994 excavations. (Bp. XI. Albertfalva) *Explanations of symbols: 1: central building, 2: commander's building, 3:hospital, 4: barracks, 5: houses, 6: sanctuary, 7-9: stone buildings, 10: long distance road*

Figure 2: Overview of the 1994 excavations from the south (Bp. XI. Albertfalva)

Figure 3: Remains of a 1st century house from the south (Bp. XI. Albertfalva)

Figure 4: First century auxiliary forts in Budapest

Figure 5: Roman Period sites in the Viziváros area (Bp. II. district, Viziváros)

Figure 6: Detail from the excavations at lots 9-13 in Medve Street with the Roman road and drainage system (Bp. II. district, Viziváros)

Figure 7: The first century gold coin found in the Viziváros area (Bp. II. district, Viziváros)

Figure 8: The excavation's summary plan (Bp. III. Budaújlak)

Figure 9: The handle of a wooden box with bronze fitting (Bp. III. Budaújlak)

Figure 10: Bronze Emperor Hadrian coin (Bp. III. Budaújlak)

Figure 11: Road foundations, a possible explanation for post holes (Bp. III. Budaújlak)

Figure 12: Post holes with indented oval shape in Square VII (Bp. III. Budaújlak)

Figure 13: Feature 193, the section of a Roman well (Bp. III. Budaújlak)

Figure 14: The northwestern corner of one of the rooms (Bp. III. Dugovics T. square 13-17.)

Figure 15: Detail of the building located to the south (Bp. III. Dugovics T. square 13-17.)

Figure 16: The altar stone at the time of discovery (Bp. III. Dugovics T. square 13-17.)

Figure 17: The road network of the 2nd - 3rd century legionary fort and canabae in relation to the archaeological topography of Óbuda

Figure 18: Settlement organization along

21. A cölöpös védműrendszer részlete feltárás közben (Bp. III. Ladik u.-Szentendrei út sarok)

22. Az épület alaprajza az 1993/94. évi feltárások alapján (Bp. III. Aquincum polgárváros)

23. Összkép az épület nyugati szárnyáról (Bp. III. Aquincum polgárváros)

24. Falfestmény részlete az épület udvarán feltárt omladékos rétegből (Bp. III. Aquincum polgárváros)

the Northern edge of the Aquincum Military town as revealed by the 1976-1994 excavations (Bp. III. Ladik street-Szentendrei street)

Figure 19: Walls around the burial in the area's northern section (Bp. III. Ladik street-Szentendrei street)

Figure 20: Finds from an early Roman Period child burial (Bp. III. Ladik street-Szentendrei street)

Figure 21: Detail of the fortification system with posts during the course of excavation (Bp. III. Aquincum, civil town)

Figure 22: The ground plan of the building on the basis of the 1993-1994 excavations (Bp. III. Aquincum, civil town)

Figure 23: Overview of the building's western wing (Bp. III. Aquincum civil town)

Figure 24: Detail of the wall painting recovered from the destruction layer found in the building's courtyard (Bp. III. Aquincum, civil town)

Az Aquincumi Múzeum 1994. évi leletmentéseit az alábbi intézmények illetve cégek kezdeményezésére és anyagi támogatásával végezte:

The 1994 rescue excavations of the Aquincum Museum were carried out on the initiative and with the financial support of the following institutions and companies:

ARAL Hungária Kft. - ARAL Hungária Ltd.

Bp. Etele út 68.

ESSO Hungária Kereskedelmi Kft.

Bp. Ötvös u.2-4.

BUVÁTI Budapesti Városépítési

Tervezési Iroda Rt. - BUVÁTI Budapest City Planning Office Share Holding Co.

Bp. Városház u. 9-11.

Országos Műemlékvédelmi Hivatal - National Historical Monuments Office

Bp. Táncsics Mihály u. 1.

PROFORM Építőipari Kft. - Proform Construction Ltd.

Bp. Vörösvári út 27.

Közúti Beruházó Kft. -

Bp. Csóka u.7-13.

II.ker. Önkormányzat - Local Government of district II.

Bp. Mechwart liget 1.

Közép-Európai Hitelbank - Central European Credit Bank

Bp. Váci u. 15/b.

Budapest Főváros Önkormányzata -

Budapesti Történeti Múzeum

költségvetési keret

Fővárosi Főpolgármesteri Hivatal -

Közlekedési Ügyosztály

A BTM Aquincumi munkatársainak 1993-94-ben megjelent munkái Work published in 1994 by the co-workers at the Aquincum

Alice M. CHOYKE:

Állatsontok az albertfalvai vicus 1977. évi ásatásából, Animal bones from the Budapest Albertfalva Vicus 1977. Excavations 133-136.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

FACSÁDY Annamária:

Az aquincumi terrakotta császárbrázolások, La representation des empereurs en terre cuite au Musée d'Aquincum 263-272.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

R. FACSÁDY Annamária:

Aquincumi lepénysütő minták éremkép-előzményei. 65-68.p. (A numizmatika és a társtudományok. Szeged, 1994.)

R. FACSÁDY Annamária:

Trésors de Pannonie du 2e siècle. 141-146.p. (Akten des 10. Internationalen Tagung über Antike Bronzen. Forschungen und Berichte zur Vor - und Frühgeschichte in Baden - Württemberg Bd. 45., Stuttgart, 1994)

KÉRDŐ Katalin-NÉMETH Margit:

Aquincum I.századi katonai megszállásának kérdéséhez, Zur Frage der Besetzung von Aquincum im 1. Jahrhundert 42-54.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

MADARASSY Orsolya:

Tabula gromatici az aquincumi canabaeból, Tabula gromatici from the canabae of Aquincum 297-316.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

MÁRITY Erzsébet:

Kronológiai problémák és városszerkezeti sajátosságok Aquincum polgárvárosában, Chronological problems and characteristics of settlement structure in the Aquincum civil town. 137-148.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

NÉMETH Margit:

Kutatások az aquincumi alatábor területén, Forschungen im Gebiet des Ala-Lagers von Aquincum 55-60.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

NÉMETH Margit:

Egy Mithras-Sol relief Aquincumból, Ein Mithras-Sol Relief aus Aquincum. 215-228.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

NÉMETH Margit:

Roman Military Camps in Aquincum. (Annuario dell'Accademia d'Ungheria, Roma, 1994, 139-154.)

PÓCZY Klára:

La città di Aquincum sede del luogotenente della Pannonia Inferisre. (Annuario dell'Accademia d'Ungheria, Roma, 1994, 221-232.)

PARRAGI Györgyi:

Későrómai sírok az aquincumi canabae nyugati részén 317-326.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

SZIRMAI Krisztina:

Az albertfalvai római tábor. 25-31.p. (Régészeti emlékek a XI.kerületben, XI. kerületi Régészeti Füzet. 2. Bp., 1993.)

SZIRMAI Krisztina:

Eine Pferdegeschirr - Gattung mit Lunulaverzierung aus Aquincum. 405-409.p. (Akten des 10. Internationalen Tagung über Antike Bronzen. Forschungen und Berichte zur Vor - und Frühgeschichte in Baden - Württemberg Bd. 45., Stuttgart, 1994)

SZIRMAI Krisztina:

Eisengefässe in den spätrömischen

Aquincumer Gräbern. (in: Bronces y religion Romana. Actas del XI. Congress international de bronces Antiquos. Madrid. Mayo-Junio. 1990. 421-423.)

K. SZIRMAI - M. JÁRÓ:

Frencos from Ács-Vaspuszta. (Com. Arch. Hung. 1991. 97-113.)

SZIRMAI Krisztina:

Régészeti megfigyelések az ún. alberfalvai vicus északi részén, Archaeological Observations in the Northern Section of the so-called Vicus of Alberfalva.. 87-118.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

TOPÁL Judit:

Roman Cemeteries of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery. Bécsi Road I. (Aquincum Nostrum I. Bp., 1993. 113.p. 199.p.)

TOPÁL Judit:

A pannoniai mázas serpenyőfogókhoz, A Contribution to Glazed Casserole Handles from Pannonia 245-262.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

ZSIDI Paula:

100 éves az Aquincumi Múzeum Bp., 1994. 4.p. (magyar, német, angol nyelven)

ZSIDI Paula:

A gazdagréti későrómai temető (Régészeti emlékek a XI.kerületben, XI. kerületi Régészeti Füzet. 2. Bp., 1993. 31-37.p.)

ZSIDI Paula:

A római kori műemlékek helyzete Budapesten.

Műemlékvédelem XXXVII. 1993/1. 11-24.

ZSIDI Paula:

Minerva az aquincumi tiszteletéhez, Zur Verehrung der Minerva in Aquincum 185-208.p. (Budapest Régiségei 30. 1993)

ZSIDI Paula:

Aquincum - the Capital of Pannonia Inferior. Topography of the Civil Town.

(Annuario dell'Accademia d'Ungheria, Roma, 1994, 213-220.)

